

ЗМІСТ

Переднє слово	5
Розділ 1. Джерела та стан досліджень	12
<i>Самвидав та західна преса про Аллу Горську</i>	17
<i>У незалежній Україні</i>	30
Розділ 2. Початки	38
<i>Батьки</i>	38
<i>Дитинство та шкільні роки в Ленінграді</i>	60
Розділ 3. Київ	75
<i>Київський художній інститут</i>	91
<i>Творчий дует</i>	118
Розділ 4. Романтика. Україна. Мистецтво	148
<i>Після Інституту</i>	148
<i>На Донбасі та Поліссі</i>	152
<i>Романтика відкриттів, мандрів</i>	157
<i>Коло друзів</i>	167
<i>Художник театру</i>	180
<i>Вітраж</i>	195
<i>Монументалізм</i>	209
Розділ 5. Шістдесятництво	246
<i>Клуб Творчої Молоді «Сучасник»</i>	246
<i>Шістдесятник, дисидент, правозахисник, борець руху опору</i>	282
<i>Під ковпаком КДБ</i>	331
Висновки	372

Додатки	375
<i>Воспоминання об Аллочке Горской</i>	375
<i>Дорогий друже Лесику!</i>	377
<i>Моя мати — Алла Горська (уривок)</i>	380
<i>Мій 1970 рік</i>	402
<i>Злочин без терміну давності</i>	408
<i>[Подяка благодійникам. Поширювалось як рукопис у 1999–2000 рр.]</i>	420
<i>Українському мовознавцю та культурологу, члену Ради Центру українсько-польських студій Олексію Зарецькому — 50</i>	424
Список використаних джерел та літератури	431

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Робота над цією книжкою почалася зі збереження та попереднього впорядкування архіву Алли Горської взимку 1970–1971 років. Вона зберігала свої документи в цілісності (папери були складені в кількох коробках та теках у шафі), за винятком, можливо, якихось матеріалів самвидаву.

Значну частину цього архіву (він містив також мистецькі твори, книжки та особисті речі) на початку 1990-х було передано до ЦДАМЛМУ та Національного музею літератури. Цим було започатковано фонди Алли Горської.

Наприкінці 1980-х років у Радянському Союзі розпочався новий виток реабілітацій, а також поновлення у творчих спілках, у компартії тощо. Восени 1988 року мені потелефонувала Людмила Семикіна й повідомила, що її поновили у Спілці художників і вже на часі поновлення Алли Горської. Я мав розмову з керівником монументальної секції Володимиром Прядкою, виступив на засіданні монументальної секції Спілки художників. Це був лише початок тих процесів. Голова Київської організації Спілки художників України Андрій Чебикін, коли до нього звернулись напівофіційно, був стурбований і пропонував спершу зняти з неї те, що, на його припущення, «висить» на ній у КДБ. Коли він дізнався, що жодного офіційного легального документа на неї там нема, то сказав, що приймає заяву й очікує позитивного рішення. На початку 1989 року мисткиню поновили у Спілці.

1990 року голова Всеукраїнського Меморіалу Лесь Танюк звернувся до Генпрокуратури з проханням надати інформацію про розслідування загибелі Алли Горської та Івана Зарецького — і 12 квітня того ж року отримав відповідь.

Ці події надихнули мене взимку 1990–1991 років підготувати до друку деякі архівні матеріали, написати начерки до спогадів і почати обдзвонювати знайомих Алли Горської з проханням написати спогади, надиктувати їх чи надати якісь матеріали. Було відчуття, що

в 1970–1980 роках художницю, її добу, друзів та соратників не просто забували — вони потрапили у смугу пустоти, деструкції, анігіляції, холоду. Ніби нічого людського й не було — то з'їзд, то пленум, п'ятирічка якості чи ще й знак якості, а то партзбори чи ще й відкриті партзбори, і так далі, і таке інше.

Причому це відчуття стосувалося не так арештів чи позасудових репресій, убивства Алли Горської, як повсякденного життя. Такі настрої були не лише в мене. У першій половині 1990-х я працював у Міністерстві культури. Щоб поговорити зі мною, варто було зайти до будинку на вулиці І. Франка, 19, у центрі міста. Там не було пропускної системи. До мене приходило багато людей із якимись матеріалами. Причому могли принести просто декілька знімків із автобусних мандрів 1960-х, вірші, а то й просто щось розповідати. І публікації про ту добу початку 1990-х ніби зняли для мене гостроту цього відчуття деструкції.

Уже нині, працюючи над біографічною книжкою, я зрозумів: те, що я пам'ятаю себе з 1961 року і написав спогади, є і сильною, і слабкою стороною цього дослідження. Пам'ятаю кімнату №13 у тодішньому Жовтневому палаці, деякі вечори Клубу Творчої Молоді, перші колядки, від'їзд матері на поховання Василя Симоненка, нескінченні розмови вдома після побиття вітража в Київському університеті імені Тараса Шевченка 1964 року, інші події початку 1960-х. Події другої половини 1960-х пам'ять, я думаю, зберегла ще краще. Але ці підліткові та юнацькі спогади частково потрапляють на підсвідомий рівень і стають нерелевантними, «догматичними» — може видаватися, що було саме так і ніяк інакше. Інша вада цих спогадів полягає в тому, що ця книжка — документальне біографічне дослідження, а дитячі та підліткові спогади відбивають свідомість ще недорослої людини. Хоча до їхнього написання я намагався поставитися відповідально. Іноді переглядав домашній архів, робив якісь виписки — без певного плану. Власне спогади записані у два етапи. Перший — узимку 1985–1986 років, коли я вже захистив кандидатську дисертацію, а навантаження на роботі було незначне. Писав я за внутрішньою потребою та головним чином по пам'яті. Щоденників не вів, якихось систематичних попередніх записів за ро-

динним архівом не робив. Але оскільки працював і з родинним архівом, то можна говорити про певну точність фактів, хронології, прізвищ тощо. Вплинуло й те, що головним чином у 1988–1991 роках я прочитав досить багато мемуаристики та розвідок про сталінську, хрущовську та брежнєвську добу і про українських правозахисників зокрема. Головним чином у першій половині 1990-х відбулося багато зустрічей і розмов із друзями та знайомими батьків. Була нагода послухати їх на численних вечорах, презентаціях, круглих столах тощо. Окремо треба відзначити, що 1993 року за планом, затвердженим міністром культури Іваном Дзюбою, — «Про відзначення 30-річчя від часу найактивнішої діяльності Клубу Творчої Молоді “Сучасник”» — проведені мистецька виставка, читання, присвячені літературі, театру, кіно, музиці шістдесятників тощо.

Другий етап роботи припадає на 1994–1995 роки, коли в Міністерстві культури мене в самому апараті усунули від активної позиції й вивільнилося багато часу. Пізніше я використовував чернеткові матеріали тих років для підготовки публікацій. Початковий варіант спогадів у процесі роботи я ґрунтовно переробляв, але треба відзначити, що в текстах 1985–1986 і 1994–1995 років багато побутових і психологічних подробиць. Якщо уявити, аби я працював колись пізніше планово, то багато чого ніколи б не пригадав і не зафіксував. Декілька розділів спогадів про Аллу Горську ввійшло до книжки «Червона тінь калини», редактованої та впорядкованої з Миколою Маричевським. Вона вийшла друком 1996 року. Деяко друкувалося пізніше. Отже, на основі спогадів написано підрозділи про помешкання Алли Горської та Віктора Зарецького на вулиці Репіна (Терещенківській), про побут того часу, значною мірою на ґрунті спогадів написано підрозділ про монументальну творчість — адже я бував на майже всіх монументальних об'єктах і розмови на цю тему вільно вели в моїй присутності. Виняток становили вітраж «Шевченко. Мати» 1964 року, мозаїка «Вугільна квітка» в Донецьку та роботи у Жданові (Маріуполі). Спогади про похід Карпатами 1964 року та про автобусні мандри я елементарно вивірив за мапою. Паралельно я працював і над спогадами про батька — Віктора Зарецького. Усі завершені тексти ввійшли до книжки «Пошуки коріння. Художник Віктор Зарецький»

2009 року. Таким чином можна вважати, що наукове джерело — мої опубліковані спогади, об'єктивізовані в такий спосіб.

Біографія торкається кількох тем: шістдесятництво, рух опору, мистецький нонконформізм кінця 1950–1960-х років; репресії в СРСР, зокрема політичні вбивства. Вони розроблені не лише ґрунтовно, а й достатньо широко в рамках різних наукових шкіл, напрямів. Ми намагатимемося триматись лінії, що безпосередньо стосується Алли Горської, але так чи інакше доведеться говорити і про ці, ширші, теми.

З іншого боку, оскільки це біографічне дослідження, то доведеться в загальних рисах дати характеристику повсякденному міському побуту 1930–1960-х років, Другій світовій війні, навчальному процесу у вищих мистецьких учбових закладах, а також трохи сказати про Ленінград 1930–1940-х років і трохи більше про Київ 1950–1960-х.

Також у цій книжці робиться спроба відповісти на проблемні питання, що загалом хвилювали та хвилюють суспільну думку. І це не лише стосується вбивства мисткині, яке протягом десятиріч називали загадковим, скоєним за нез'ясованих обставин тощо. Ми спробуємо проаналізувати, як вона, приїхавши до Києва 1944 року школяркою та типовою ленінградкою, стала непримиренною антирадянщицею, запеклою націоналісткою та гуртувала в цих напрямках українське середовище. Як формувалося середовище Клубу Творчої Молоді «Сучасник», і як він створений — знизу чи згори. Які були мотивації та причини побиття вітража «Шевченко. Мати» в Київському університеті 1964 року. І, звичайно, у непрямої спосіб це дослідження мистецького нонконформізму, шістдесятництва та руху опору крізь призму однієї особистості.

1995 року завершувалася робота над текстом книжки «Алла Горська. Червона тінь калини». Я розумів, що вона обов'язково має містити підрозділ про її смерть. Цей текст вирішив як апробацію опублікувати в періодиці. За сприяння Олександра Климчука, який готував і першу велику публікацію про неї в Україні 1990 року, цей підрозділ вийшов друком у часописі «Україна» 1995 року. Без змін текст увійшов

і до книжки «Алла Горська. Червона тінь калини» 1996 року. Наступні публікації також певною мірою були зініційовані обставинами. На самому початку 2005 року я надіслав Президенту Вікторові Ющенку відкритого листа з проханням поновити розслідування вбивства Алли Горської. Цього листа надрукували зокрема газети «Український форум» та «Українське слово». Редакція «Дзеркала тижня», отримавши мого листа, запропонувала підготувати велику статтю. Стаття «Смерть Алли Горської» вийшла друком у квітні 2005 року.

За кілька років випала можливість мати матеріал для ще однієї статті. У лютому 2010 року в Галузевому державному архіві СБУ відбувся круглий стіл, який проводив тодішній керівник Володимир В'ятрович. Було повідомлено, що у 2008–2009 роках розсекретили багато документів щодо дисидентського руху 1960–1970-х років. У червні того ж року я за сприяння працівників архіву опрацював ряд документів, які голова КДБ надіслав першому секретарю ЦК КПУ. Наприкінці року опубліковано статтю «Алла Горська під ковпаком КДБ. Антиукраїнська спрямованість спецоперацій» у журналі «Українознавство».

Ця книжка починається за хронологічним принципом. Це другий, третій розділи й перші підрозділи четвертого розділу. Далі переважає тематичний принцип, адже мистецька творчість і суспільно-політична діяльність тривали одночасно. П'ятий розділ присвячений розгляду дисидентської діяльності як із точки зору самих шістдесятників, так і владних структур тоталітарної держави.

У дослідженнях суспільно-політичної діяльності, мистецької творчості Алли Горської, збереженні її спадщини, у меморіальних заходах брало участь багато людей та інституцій. Їхній внесок буде неодноразово згаданий у книжці. Власне біографічне дослідження здійснене в Національному науково-дослідному інституті українознавства як планове. Наукове середовище Інституту було принципово важливим для цієї роботи. Книжку було рекомендовано до друку наприкінці 2014 року. Підбір ілюстративного матеріалу та пошуки фінансової підтримки зайняли досить тривалий час. І окрема подяка за постійну та терплячу підтримку дружині Таїсії та дочці Олені Зарецьким.

Батьки Алли Горської
на київській кіностудії,
1950-ті рр.

Алла Горська, Київ, 1945 р.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>